పద్య సాహిత్యం : సంఘ చరిత్ర

1900 - 1950

బూదరాజు రాధాకృష్ణ

పద్యసాహిత్యం : సంఘచరిత్ర
(1900-1950)

బూదరాజు రాధాకృష్ణ

ప్రాచీ పబ్లికేషన్స్
హైదరాబాదు

Padyasahityam: Sanghacharitra (1900-1950)
Budaraju Radhakrishna

© Author, 2005

Publication : December, 2005

Price : Rs. 25/-

ISBN : 81-7443-019-9

Title : Chandra

Published by P.P.C. Joshi
for Prachee Publications
3-3-859/1/A, 2nd Floor, Lane opp. Arya Samaj,
Kachiguda, Hyderabad - 500 027.
Phone : 040-2460 2009

Type-setting : Balaji Graphics
1-8-350, Chikkadapally, Hyderabad - 500 020.

Printed at : Charita Impressions
1-9-1126/B, Azamabad,
Hyderabad - 500 020.

రెండు మాటలు

పద్యవిద్యకు పురావైభవం పునరుద్ధరించాలనే తపన ఇటీవల ప్రబలమయింది. పూర్వపద్యసాహిత్యానికి సంఘజీవనవిధానాలమీద అభినివేశం చాలా తక్కువ. ఆ లోపాన్ని పరిహరించి రూపభేదమాత్రమైన సాహిత్యవిధానం చెప్పే సామాజికజీవనప్రవంతిని తరవాతి తరాలవారికి అందిస్తే బాగుంటుందనే భావన ఈ రచనకు దారితీసింది. ఇది చాలా చిన్న ప్రయత్నం. పరిమితకాలంలోని పద్యసాహితిని మాత్రమే అందినంతలో పరిశీలించి చేతనయినట్లు రాసిన చిన్న పుస్తక మిది. పాఠకుల కిది నచ్చుతుందని ఆశపడుతున్నాను.

శక్తిమంతులయిన ఆధునిక యువతీయువకులు ఈ నా ప్రయత్నాన్ని మరెంతగానో ప్రస్తరించగలరు. పూర్వాంధ్రసాంఘికచరిత్ర పునర్నిర్మాణానికి నాటి పద్యసాహిత్యం ఎంతగా తోడ్పడిందో సూచనప్రాయంగా ప్రదర్శించటమే రచనాలక్ష్యం. ఇందులోని లోపాలకు క్షంతవ్యుణ్ని.

ఈ పుస్తకం చిన్నదేగాని రచనకు అవసరమైన ఆధారగ్రంథాలూ సమాచారమూ పాతకాలానివి. వాటిని సమకూర్చి తోడ్పడి నా కృతజ్ఞతలకు అర్హులైనవారు -

ఏకాంబరాచార్యులు, శ్రీ రాపాక
చక్రధర్, డాక్టర్ గోవిందరాజు
చంద్రశేఖరరెడ్డి, డాక్టర్
ఛాయాదేవి, శ్రీమతి అబ్బూరి
తారకరామారావు, శ్రీ నెమలికంటి
నిర్మలాదేవి, డాక్టర్ నిడమర్తి
పార్థసారథి, శ్రీ నండూరి
మల్లికార్జునరావు, శ్రీ కాకరపర్తి వెంకటదుర్గా
ప్రభాకర్, శ్రీ కె.
రమణ, డాక్టర్ కె.ఎస్.
వెంకటప్పయ్య, డాక్టర్ వెలగా
సత్యనారాయణమూర్తి, శ్రీ తల్లాప్రగడ
హనుమచ్ఛాస్త్రి, డాక్టర్ జానమద్ది

ఈ గ్రంథ ప్రచురణ బాధ్యత స్వీకరించిన ప్రాచీ పబ్లికేషన్స్ నిర్వాహకుడు శ్రీ పి.పి.సి. జోషికి నా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు.

హైదరాబాద్ - బూదరాజు రాధాకృష్ణ
1-11-2005

అంకితం
ఆత్మీయుడు
శ్రీ పి.పి.సి. జోషికి

కృతజ్ఞతలు

'తెలుగు సమస్యలు' (1953, వావిళ్ళ) ప్రతిని పంపించి దానికి మరికొన్ని సమస్యాపూరణలనూ, పరిచయాన్నీ చేర్చి ప్రచురించమని సూచించిన శ్రీ ఇప్పగుంట సాయిబాబాగారికి; ఈ బాధ్యతను స్వీకరించి, అభిప్రాయాలు పంచుకుంటూ నిర్వర్తించి యీ రూపాన్నిచ్చిన మిత్రులు శ్రీ బూదరాజు రాధాకృష్ణగారికి; ఆయా గ్రంథాల్ని అందజేసిన శ్రీయుతులు రాపాక ఏకాంబరాచార్యులు, బుడ్డిగ సుబ్బరాయన్, ఏటుకూరి ప్రసాద్, కేతు విశ్వనాథరెడ్డి గార్లకు; బాలాజీ గ్రాఫిక్స్‌వారికి, చరిత ఇంప్రెషన్స్‌వారికి...

హైదరాబాద్ - ప్రచురణకర్త
22-3-2005

తెలుగులో సమస్యాపూరణలు

క్ర.సం.	ఆధారగ్రంథాలు	సంకేతాలు
1.	తెలుఁగు సమస్యలు (1880, 1921), 1953 - వావిళ్లరామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు	తె.స.
2.	చాటుపద్యమణిమంజరి (1914, 1917) చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగం 1952 - సంకలనకర్త : వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి	చా.మ.
3.	చాటుపద్యరత్నాకరము (1917, 27, 61, 65) 1992 - సంకలనకర్త : దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి	చా.ర.
4.	శతావధానసారము - పూర్వార్ధము } 1956 శతావధానసారము - ఉత్తరార్ధము } 1956 - తిరుపతి వేంకటకవుల శతావధానసారము, ప్రచురణకర్త : చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రి సన్సు, కడియం	శ.సా.పూ. శ.సా.ఉ.
5.	కొప్పరపు సోదరకవుల కవిత్వము-2003 (శతావధానములు, ఆశుకవితలు, పండితప్రశంసలు) సంపాదకుడు : డాక్టర్ గుండవరపు లక్ష్మీనారాయణ, గుంటూరు ప్రచురణ : శ్రీ కొప్పరపు కవుల కళాపీఠము, విశాఖపట్టణము	కొ.సో.క.

అవధానులు

కొప్పరపు సోదరకవులు	కొ.సో.
తిరుపతి వేంకటకవులు	తి.వేం.
మోచెర్ల వెంకన్న	మో.వెం.

(ఇతరుల పూర్తి పేర్లే తెలిసినంతవరకు పేర్కొన్నాం. పేరు తెలియనప్పుడు : ?)

పద్యసాహిత్యం: సంఘచరిత్ర

తెలుగులో క్రీస్తుశకం 9వ శతాబ్దినుంచీ పద్యరచనలు లభిస్తున్నా, అవి సాధారణంగా రాజాశ్రితాలుగానో, భగవత్పూజార్పితాలుగానో సాగాయి. తదితరాలు చాలావరకు నీతిబోధకాలు. సంస్కృతప్రాకృతసాహిత్యాల ప్రభావంవల్ల వాటిలోని (ప్రక్రియా) వైవిధ్యం సంక్రమించలేదుగాని, ఏదో ఒక ధోరణిలో - పురాణప్రబంధాదిరూపాల్లో - తెలుగుపద్య కవిత్వం శతాబ్దాల పర్యంతం కొనసాగింది.

దర్బారీకవులకు తమచుట్టూ ఉన్న సహజవాతావరణ స్పృహ లేదు. భక్తులకు లౌకిక దృష్టి లేదు. ఎక్కడో ఎప్పుడో ఎవరోఒకరు లోకవృత్తాన్ని స్మరించినా, అది పరిమితం; మాటవరసకు పేర్కొన్న విషయం. పురాణాదులవల్ల ఆర్యసంస్కృతివర్ణన అధికమై ఆంధ్రజాతి సమస్యలు అంతగా ప్రస్తావనకు రాలేదు. ముస్లింపాలన భక్తివైపో, నిరాశానిస్పృహలవైపో నడిపించింది. పాశ్చాత్యపాలన వచ్చిన తరవాత ఒకటి రెండు శతాబ్దాలు గడిచిందాకా మన పద్యకవుల దృష్టి సమాజస్థితిగతులవైపు మళ్ళలేదు. అందువల్లనే సాహిత్యం ప్రధానాధారంగా ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్రనిర్మాణం సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారిని బాధించింది, విసిగించింది, హింసించింది.

క్రీస్తుశకం 19వ శతాబ్దిలో ఒకరిద్దరు మహాకవులదృష్టి సువిశాల ప్రపంచంవైపు, సమాజ పరిస్థితులవైపు ప్రసరించినా, సామాన్యకవులు గతానుగతికస్థితినుంచి బయటపడలేదు. ఇంతలో వంగదేశంనుంచి వచ్చిన సామాజిక రాజకీయ సాహితీ ప్రభావాలకు మైమరచిన మన భావకవులు, ఊహాప్రపంచంలో ఊగులాడుతూ "దిగిరాను దిగిరాను దివినుంచి భువికి" అని మొరాయించారు. కాకపోతే కొన్నిసార్లు పూర్వాంధ్రవైభవస్మృతితో దేశమాతలను పూజించారు. ప్రపంచరాజ్యాల్లో మార్క్సిజం పెనుమార్పులు తెస్తున్న సమయంలో, ఒకటో రెండో ప్రపంచయుద్ధాల మధ్యకాలంలో, ఛందోబంధాలు పట్టుకోల్పోతున్న తరుణంలో మన పద్యకవులకు తాము నివసిస్తున్న సమాజం గుర్తుకు వచ్చింది, కదిలించింది.

స్థూలంగా మన పద్యకవితాపరిస్థితి ఇది. కొంత శ్రమిస్తే ఈ సాధారణస్థితిని అధిగమించిన పద్యకవులు కొందరిని గుర్తించవచ్చు. వారి రచనలద్వారా మన సమాజ పరిస్థితులను కొంతకు కొంత తెలుసుకోవచ్చు. పద్యేతరరచనల్లో సామాజికస్పృహ ఎక్కువ. అందులోనూ వచనరచనల్లో అత్యధికం. పద్యవిద్యను పునరుద్ధరిద్దామనుకొంటున్నవాళ్ళ చాలామంది అవధానవిద్యను ఆరాధిస్తున్నారు. స్వయంగా సమాజదౌర్భాగ్యాలకు సంచలించని అవధానులు, పృచ్ఛకులను సంతృప్తిపరచటంకోసం ఏవో కొన్ని పద్యాలు చెప్తున్నారు. గేయ వచన కవితలు నినాదబంధురంగా ఉంటున్నాయి.

పరకాయించి చూస్తే ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రను విశదీకరించే పద్యకవిత ఈనాటికీ అల్పాల్పంగానే ఉందనిపిస్తుంది. ఉన్నంతలో, దొరికినంతలో ఆ కొంత చరిత్రనయినా సోదాహరణంగా నిరూపించటమే ఈ రచనా ప్రయోజనం. ఇది సమగ్రమూ కాదు, సువిస్తృతమూ కాదు. ఈ ధోరణిలో పరిశ్రమించి పరిశోధించగల శక్తిమంతులకు అనేక మార్గాలుండగా, అందులో ఇదొకటని నిర్దేశించే ప్రయత్నమాత్ర మిది. క్రీస్తుశకం ఇరవయ్యో శతాబ్ది పూర్వార్ధానికి పరిమితమై పద్యకవిత్వం ద్వారా రాజకీయచరిత్రనూ సంఘచరిత్రనూ సంక్షిప్తంగా సమన్వయించటానికి చేస్తున్న సాహసమే ఇది.

పూర్వరంగం

మొఘలాయిలు భారతదేశాన్ని పాలిస్తున్న సమయంలోనే వర్తకవాణిజ్యాల కోసమని పాశ్చాత్యులు భారతదేశంలో అడుగుపెట్టారు. క్రీ.శ. 1498లో వాస్కోడగామా కాలికట్లో ప్రవేశించిన తరవాత పన్నెండు సంవత్సరాల్లోగా, క్రీ.శ. 1510 నాటికే గోవాప్రాంతం పోర్చుగీసువారికి స్వాధీనమయింది. విజయనగరంలో పోర్చుగీసు రాయబారి ఉండేవాడు. అంతకు ముందుకాలంలోనే పాశ్చాత్యులు మనదేశంలో కొత్త వస్తువులను ప్రవేశపెట్టారు. మిరపకాయ, అనాస, జామ, కందులు, మంచిగుమ్మడి మొదలైనవి మన ఆహారపదార్థాల్లో కొత్తగా చేరగా సంప్రదాయవాదులు వాటిని 'విశ్వామిత్రసృష్టి'గా పరిగణించి, రెండుమూడు శతాబ్దాలకాలం మతసంబంధ కర్మకాండల్లో వాటి వాడుకను నిషేధించారు. ఆంధ్రప్రాంతంలో బ్రిటిష్, ఫ్రెంచి, డచ్చి వాళ్ళు ఆధిపత్యం కోసం పోరాడారు. క్రీ.శ. 1600లో బ్రిటిష్ ఈస్టిండియా కంపెనీ, 1602లో డచ్ ఇండియా కంపెనీ వెలిశాయి. 1639లో మదరాసులో ఫోర్ట్ సెయింట్ జార్జి నిర్మాణం జరిగింది. 1760లో వందవాసీ యుద్ధంలో ఫ్రెంచివాళ్ళు పరాజితులయితే బ్రిటిషువారు విజేతలయినారు. 1766 నాటికి ఉత్తర సర్కారులు, 1802 నాటికి రాయలసీమ బ్రిటిష్వారి పాలనకిందికి వచ్చినా, భారతదేశం స్వతంత్రమైన తరవాత రెండేళ్ళకుగాని తెలంగాణా నిజాం దుష్పరిపాలననుంచి వేరుపడలేదు - 1948దాకా. స్థూలంగా క్రీ.శ. 17వ శతాబ్ది నాటికే తెలుగుదేశం బ్రిటిష్వారి ప్రభావానికి లొంగిందని చెప్పవచ్చు. తెలుగులో క్రైస్తవవాఙ్మయం 1720లో మొదలయింది. 1746లో తెలుగు అచ్చును బెంజమిన్ షూల్జ్ ప్రవేశపెట్టారు. మదరాసులో 1802 నుంచి ప్రభుత్వ ప్రకటనలు తెలుగులో వెలువడటం మొదలయింది. అక్కడనుంచే 1806లో తెలుగుముద్రణ మొదలయింది.

క్రీ.శ. 1802-04 మధ్యకాలంలో శాశ్వత భూమిశిస్తు విధానం అమల్లోకి వచ్చింది. ఫలితంగా కొత్త జమీందార్లు పుట్టుకవచ్చారు. 1813 నుంచి ఫోర్టు సెయింట్ జార్జి కళాశాల స్థాపన తరవాత తెలుగులో ఆంగ్లపద్ధతి విద్యాబోధన వేగమందుకుంది. 1818లో బ్రిటిష్పద్ధతి న్యాయస్థానాలు వెలిశాయి. 1820లో గ్రామపంచాయితీలు, 1827లో మ్యునిసిపాలిటీలు ఏర్పడ్డాయి. 1828లో 'వృత్తాంతి' అనే తెలుగుపత్రిక ఉద్భవించింది. 1838లో ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య కాశీయాత్రకు బయలుదేరే నాటికి మొత్తం భారతదేశం బ్రిటిషువారికి

స్వాధీనం కాలేదు. 1819లో మహారాష్ట్రుల పరాజయం పూర్తయింది గాని, లాహోర్ రాజధానిగా రాణా రంజిత్‌సింగ్ సిక్కురాజ్యం స్వతంత్రంగానే ఉంది - 1831లో మొదలై 1849లో బ్రిటిష్‌వారి హస్తగతమయ్యేదాకా. విలియం బెంటింక్ భారత గవర్నరు జనరల్గా ఉండగా బ్రహ్మసమాజప్రభావం బెంగాల్లో విస్తరించింది. సాంఘిక సంస్కరణల్లో ఇంగ్లీషువారి ప్రమేయానికి నిదర్శనగా 1829లో సతీసహగమనాన్ని నిషేధించారు. 1852-56 మధ్యకాలంలో కృష్ణానదికి ఆనకట్ట కట్టారు. కలకత్తానుంచి రైలుమార్గం వేయాలని నిశ్చయించారు. 1853లో బొంబాయి-ఠాణే రైలుమార్గం వచ్చింది. ఆయేడే కలకత్తా రైలుమార్గం నిర్మాణం కూడా మొదలయింది. 1854లో పోస్టల్ వ్యవస్థ ఆరంభమయింది. పాక్షికప్రజాపాలనకోసం కౌన్సిళ్లు నెలకొన్నాయి. 1857లో ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం జరిగిన సమయంలోనే మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ మేర్పడింది.

కందుకూరి వీరేశలింగం (1846-1919) బ్రహ్మసమాజజ్ఞానంవైపు ఆకర్షితుడైనాడు. సంఘ సంస్కరణ నిమిత్తం కొత్త సాహిత్య ప్రక్రియలను తెలుగులో ప్రవేశపెట్టాడు. 1874లో వివేకవర్ధినీ పత్రికను స్థాపించి తన వాదాలను సరళమైనభాషలో లోకానికి తెలియజెప్పటం మొదలు పెట్టాడు. 1878లో బాల్యవివాహాలను వ్యతిరేకిస్తూ 'బ్రహ్మవివాదం' అనే నాటకం ప్రచురించాడు. దానికి 'పెద్దయ్యవారి పెళ్ళి' అనే పేరు వచ్చింది ప్రజల్లో. 1879లో 'వ్యవహార ధర్మబోధిని' అనే నాటకం వెలువరిస్తే, దానికి 'ప్లీడర్ల నాటకం' అనే వ్యవహారనామం వచ్చింది; 1880లో దాన్ని ప్రదర్శించారు కూడా. అదే తెలుగులో జరిగిన మొదటి నాటకప్రదర్శన. వీరేశలింగంగారి రంగప్రవేశంతో ఆధునికాంధ్రయుగం మొదలయిం దనాలి తెలుగు సాహిత్యంలో. ఆ సంవత్సరమే 'స్థానిక స్వపరిపాలన' విధానం అమల్లోకి వచ్చింది. 1885 డిసెంబరు 31వ తేదీన బొంబాయిలో భారత జాతీయ కాంగ్రెసు సంస్థానిర్మాణం జరిగింది. ఆయేడే ప్రభుత్వం విధిస్తున్న పన్నులను ఆక్షేపిస్తూ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం (1867-1946) గోదావరిమండల సభలో "నేల దున్నుదు మన్నఁ జాల తరము పన్ను, నీరు గావలెనన్న నీటిపన్ను" ఇత్యాదిగా రకరకాల పన్నులు విధించి ప్రజలను వేధిస్తున్నారని ప్రభుత్వాన్ని విమర్శించాడు. 1886లో దాదాభాయ్ నౌరోజీ కాంగ్రెస్ వేదికమీద 'స్వరాజ్య' ప్రస్తావన తెచ్చాడు. గురజాడ వేంకట అప్పారావు (1861-1915) 'కన్యాశుల్కం' నాటకం 1897లోనే ప్రదర్శిత మయింది. ఆయన కూడా వీరేశలింగంలాగానే సాంఘికదురాచార విమర్శనాదులకు పద్యేతరసాహితీప్రక్రియలనే ఆయుధాలుగా ఎంచుకున్నారు.

క్రీ.శ. 19వ శతాబ్దాంతంలోగా బ్రిటిష్‌వాళ్లు ప్రవేశపెట్టిన కొన్ని ప్రజోపయోగకర కార్యక్రమాలు లేకపోలేదు. అర్ధణా పోస్టల్ స్టాంపు 1853లో వస్తే, కార్డును 1879లో, మనీఆర్డరును 1880లో, పొదుపుబ్యాంకును 1888లో పోస్టల్‌శాఖ వాడుకలోకి తెచ్చింది. 1893లో కృష్ణమీద వంతెన నిర్మాణం పూర్తి అయింది. బెజవాడ-కొవ్వూరు రైలుమార్గం, విశాఖపట్నం-తుని రైలుమార్గం 1893లోనే మొదలయినాయి. మరుసటి సంవత్సరం విజయనగరం-బొబ్బిలి రైలుమార్గం పూర్తయితే, 1897లో కాకినాడ-సామర్లకోట రైలుమార్గం

వచ్చింది. మదరాసునుంచి బెజవాడకు 1897 నాటికి రైలుమార్గం పడింది. గోదావరి వంతెన 1900లో పూర్తయింది. 1898లో ఇండియన్ పోస్టల్ ఆక్టు అమల్లోకి వచ్చింది. అత్యంత సంక్షిప్తంగా ఇరవయ్యో శతాబ్ది ఆరంభంనాటికున్న దేశకాలపరిస్థితు లివి. ఆ తరవాత తెలుగుపద్య సాహిత్యంలో సామాజికరాజకీయపరిస్థితుల ప్రతిఫలనం కనిపిస్తుంది - కొన్నిసార్లు మొదటి దశాబ్దం నిరాశాజనక మనిపించినా. ఆ వివరాలను మరికొంత విపులంగా పరిశీలిద్దాం.

తొలి రాజకీయ నిదర్శనలు

ఇరవయ్యో శతాబ్దం తొలిదశకంలోనే భారతదేశంలో రాజకీయసంక్షోభం స్వరాజ్య సాధనదిశగా బలపడటం మొదలయింది. ఆంధ్రసాహిత్యరంగంలో రబీంద్రనాథ ఠాకుర్ ప్రభావం ఒకవైపు, బంకించంద్ చటర్జీ భావన మరోవైపు వ్యాప్తిలోకి వచ్చాయి. రాజా రామ్మోహన్ రాయ్ ప్రభావంవల్ల స్త్రీవిద్య, బాల్యవివాహ వ్యతిరేకత, విధవావివాహ సాధన, వేశ్యావృత్తిని గర్హించటం వంటి సామాజిక విషయాలు కందుకూరి వీరేశలింగం, గురజాడ వేంకట అప్పారావు, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం వంటి విద్వత్కవుల నాకర్షించాయి. వంగదేశంలో రబీంద్రనాథ్ ఠాకుర్ లేవదీసిన 'చలిత్ భాషోద్యమ' ప్రభావం గిడుగు వేంకట రామమూర్తి (1863-1940) వ్యావహారికోద్యమానికి దారితీసింది. అది 1910 నాటికే బలపడింది. బంకించంద్ రాసిన వందేమాతరగేయం అపూర్వ సంచలనం సృష్టించింది. అంతకుముందు భరతఖండం, భరతదేశం వగైరా పేర్లతో వ్యవహరించే భూమాతను, జన్మభూమిని విష్ణుమూర్తి భార్యగా, లక్ష్మి సవతిగా భావించేవారు. 'జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ' అనే మాటల్లో తాము పుట్టినచోటు స్వర్గంకన్నా గొప్పదని, తల్లివంటిదని అనుకొనేవాళ్లు, ఇంగ్లీషువాళ్ల 'mother land' అనే భావనకు అది సమానమని భావించటం మొదలుపెట్టారు. ఆ దశలో 'భారతమాత' అనే అమూర్తదేవత దేశరూపంలో అవతరించింది. (దరిమిలా ఆంధ్రమాత, తమిళమాతల్లాగా పరిణమించి సోదరీత్వానికీ మాతృత్వానికీ భేదం లేదన్నంతగా వికసించింది)! ఆ సమయంలో - 1905లో - కలకత్తా కాంగ్రెస్ వేదికమీదినుంచి దాదాభాయ్ నౌరోజీ స్వరాజ్యభావన ప్రపంచించాడు. ఆయేడే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం బెంగాలును విభజించింది. విభక్త వంగదేశంలోని ఢాకాలో 1906లో ముస్లింలీగ్ అనే మతరాజకీయసమాజం ఆవిర్భవించింది. బ్రిటిష్‌వాళ్లు రాష్ట్ర విభజనతోబాటు జాతిమతవిభేదాలను గూడా సాధించామని సంతోషించా రన్నంతకాలం పట్టలేదు - చేసిన తప్పు దిద్దుకోటానికి. వందేమాతరగేయం స్వాతంత్ర్య రణన్నాదంగా పర్యవసించింది. నౌరోజీని ప్రభుత్వం నిర్బంధించింది. బెంగాలీవక్త బిపిన్ చంద్ర పాల్ ఈ దుశ్చర్యను నిరసిస్తూ దేశమంతా పర్యటించి స్వరాజ్యభావనలను ప్రకోపింప జేశాడు. ఆయన రాజమహేంద్రవరానికి వచ్చినప్పుడు 1907లో జరిగిన బహిరంగసభలో చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పద్యరూపంలో నిరసన వ్యక్తీకరించాడు :

"భరతఖండంబు చక్కని పాడియావు
హిందువులు లేగదూడలై యేడ్చుచుండ

End of Preview.

Rest of the book can be read @

http://kinige.com/kbook.php?id=445